

ВІДГУК
офіційного опонента на дисертацію
Сича Олександра Максимовича
«Сучасний український націоналізм: політологічні аспекти
трансформації парадигми»,

подану на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук
за спеціальністю 23.00.01 – теорія та історія політичної науки

Процес ефективного державотворення, серед усіх інших умов, потребує наявності розвинутого та дієвого громадянського суспільства, одним із провідних суб'єктів якого є політичні сили із виразною світоглядною позицією. Водночас відсутні спеціальні дослідження на тему характеру сучасного націоналізму, як його іманентної сутності, так і розробки теорії потенціалу націоналізму в контексті сучасного державотворення. Концептуальним стрижнем проблеми дослідження є розуміння специфіки функціонування певної світоглядної системи не лише як інструменту в боротьбі за владу, але й ще як способу узгодження різноманітних суспільних інтересів. Традиційно націоналізм і зорієнтований на такі завдання.

На цьому тлі актуальність дисертаційної роботи О. С. Сича не викликає жодних сумнівів, адже у ній запропоновано авторський підхід, що полягає у застосуванні світоглядного критерію та визначенні націоналістичними тих партій і рухів, що послуговуються ідеологічною системою, центральним компонентом якої є категорія нації (с. 39-46; 68-69).

Це повністю відповідає сформульованій меті дослідження – виявити закономірності та особливості політологічних аспектів трансформації парадигми сучасного українського націоналізму (с. 26). Відповідно до цього чітко визначено завдання, які конкретизують шлях досягнення поставленої мети та зумовлюють логіку структури роботи (с. 26–27). Дисертант коректно сформулював об'єкт та предмет дослідження (с. 27).

Опираючись на широку теоретико-методологічну базу (зокрема, на історичний, структурно-функціональний, системний та порівняльний методи

(с. 27-28)), О. М. Сичу вдалось сформулювати низку положень та висновків, які характеризуються науковою новизною.

По-перше, окреслити суспільно-політичний зміст доктрини націоналізму, критичний стан сучасного українського націоналізмознавства, зокрема проблеми термінологічного забезпечення. У цьому контексті О. М. Сич запропонував авторський підхід до її розв'язання, що полягає у застосуванні світоглядного критерію і визначенні націоналістичними тих партій і рухів, що послуговуються ідеологічною системою, центральним компонентом якої є категорія нації.

По-друге, обґрунтувати запропоноване авторське бачення концептуальних засад раціонального націоналізму та визначення концептуальних основ і специфіки трансформації українського націоналізму з революційно-визвольного в конструктивістсько-державницький. Автор встановив, що соціально-консервативний складник сучасного українського націоналізму має таке ж ідентифікаційне означення на етапі розбудови сучасної Української держави, як і революційний складник на етапі визвольних змагань української нації за самовизначення.

По-третє, систематизувати зовнішньополітичну доктрину українського націоналізму та запропонувати авторське бачення можливостей її використання в сучасних умовах. О. М. Сичем здійснено аналіз сучасної російсько-української війни в контексті визвольної концепції ОУН післявоєнного періоду. Обґрунтовано, що націоналізм є серйозним фактором цивілізаційного визначення сучасної України.

Структура дисертації О. М. Сича повністю відповідає логіці дослідження, сформульованій меті та завданням. Робота складається зі вступу, 8 розділів, 28 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та літератури. Список використаних джерел та літератури налічує 357 позиції.

У вступі чітко сформульовано актуальність дослідження, визначено його об'єкт, предмет, мету та завдання, обґрунтовано теоретико-

методологічну основу дисертаційної роботи, її теоретичне та практичне значення, а також представлено основні пункти наукової новизни (с. 24–31).

У першому розділі проведено комплексне дослідження сучасного стану політологічного вивчення націоналізму та його термінологічне забезпечення. Обґрунтовано базові поняття дослідження, методологічні підходи до вивчення аналізу наукової літератури і джерел щодо напрямів дослідження проблеми, сформованої в післявоєнний період і відмінну для України та Західної Європи конотації терміну «націоналізм» і розмежування українського та європейського дискурсів цієї проблеми (с. 34–69). Зокрема, автор привертає увагу до тотального замовчування після Другої світової війни проблеми націоналізму в Європі. Відповідно, місцеві політичні еліти були зненацька заскочені явищем т. зв. «етнічного відродження» 60–70-х років ХХ ст., яке охопило ряд європейських та північноамериканських регіонів. І слушно звертається до роздумів Е. Сміта: «Можливо ми стали жертвами омани: вогні націоналізму ніколи не були погашені» (с. 63). Амбівалентність націоналістичного руху і націоналістичного дискурсу в Україні обумовлюється тривалим колоніальним становищем нації. Травматичний вплив такого минулого і визначає складність реалізації багатьох модернізаційних, реформаторських проєктів, спрямованих на подолання цивілізаційного розриву із західним світом.

У другому розділі проаналізовано процеси сьогodнішньої активізації державних націоналізмів Західної Європи, а поряд із ними – етнічних націоналізмів, які слід вважати прикладом вертикального проникнення націоналізму в *глибинні* етнічні сфери західних суспільств, які націоналізм уже опанував у класичний період його становлення (с. 70-121). Аналізуючи політичну практику та ідеологію західноєвропейського націоналізму дослідник підкреслює, що його різні національні течії мають певну спільну рису – пошук варіантів повернутися у затишне минуле. Зокрема, «Альтернатива для Німеччини» у своїй програмі та публічному позиціонуванні демонструє скептичне ставлення до Євросоюзу й радикально

виступає проти прийняття втікачів, а в зовнішній політиці займає вже звичну для європейських правих проросійську політику (с. 73). Як приклад згадано, що після анексії Криму Росією австрійські праві зайняли позицію агресора (с. 78). Що є радше підтвердженням сумнівів щодо новітніх націоналістичних рухів в Західній Європі як власне національних. Радше вони є тугою за колишньою імперскістю і спробою втекти від цивілізаційних викликів породжених радикальними соціально-економічними, технологічними, культурними зсувами. Вони не пропонують реалістичної альтернативи, а є спробами зберегти статус-кво.

На наш погляд, така позиція підтверджує слабку змістовну пов'язаність сучасного західного націоналістичного руху з націоналістичним рухом XIX століття. Це радше рух виразно консервативний, «охоронницький», а не рух поступу, яким він переважно був у XIX столітті.

У третьому розділі автор розкриває витoki та становлення сучасного українського націоналізму. Історія українського організованого націоналізму сягає своїми витокami кінця XIX ст. Світоглядно й організаційно він закорінений у Наддніпрянській Україні. Однак його найвищий розвиток у формі ОУН припадає на міжвоєнний період. У цей час націоналізм загалом радикалізувався у його класичному розумінні, а також з'явилися відмінні від нього ідейно-політичні течії фашизму та націонал-соціалізму (с. 122-204). Цілком переконливо засуджуючи теорію і практику нацизму, дослідник наголошує, що в основі поглядів А. Гітлера лежав чистий соціал-дарвінізм, який стверджував, що базовим елементом суспільного життя є боротьба за виживання (с. 131). Варто зауважити, що незважаючи на увесь масив літератури, присвяченої нацистському режимові, без звернення до класичної роботи Х. Арендт «Джерела тоталітаризму» це складно зробити, а вона відсутня навіть у списку літератури.

Автор, цілком можливо і не усвідомлено, привертає увагу до слабкого політичного рівня українського націоналістичного руху початку 90-х рр. XX століття. Проголошуючи, що найбільшу славу УНСО здобула завдяки своїй

участі в закордонних збройних конфліктах. Першим із них стала війна у Придністров'ї. В ній на боці проросійських сил воювало близько пів тисячі бійців УНСО (с. 173). Така їх політична непрозорість призвела до фактичного сприяння у створенні геополітичної проблеми для України, яка дошкуляє й досі.

У четвертому розділі схарактеризовано революційні складники сучасного українського націоналізму. Сучасна українська революція як докорінна і системна зміна постсовєтського українського суспільства – це тривалий у часі і болісний та неоднозначний за своїм змістом процес. Прогнозуючи його продовження, автор передбачає, що чергове революційне піднесення в Україні носитиме соціальний характер і антиолігархічну спрямованість (с. 205-258). У фактологічному, і політико-психологічному плані цікавим є опис політичної боротьби на Майдані в січні-лютому 2014 р між різними політичними силами, що брали участь в Революції Гідності (с. 245-248). Перед нами постає типова ситуація, характерна для кожної революції. Та чи доречно до цих подій застосовувати поняття революція? Згідно підходів С. Гантінгтоні перед нами революція: «Революція, як ми вже зазначали, – це широкомасштабне, стрімке і насильницьке зростання політичної участі, яке відбувається поза межами наявної структури політичних інститутів» (Гантінгтон Семюел. Політичний порядок у мінливих суспільствах / пер. з англ. Тарас Цимбал. – К. : Наш формат, 2020. – С. 254). Майдан був безпосереднім втіленням наростання політичної участі поза межами наявної структури політичних інститутів і свідченням законсервованості цих інститутів, відторгнення ними ініціативи, якщо вона спрямована знизу вверх. Тому не цілком зрозумілою є авторська упередженість щодо лібералізму (с. 254-255). Класичний лібералізм за створення рівних умов і проти протекціонізму, який спирається на використання державних ресурсів, за рівність перед законом, а не його фактичне ігнорування.

У п'ятому розділі автор розкриває власну інтерпретацію доктрини сучасного українського націоналізму щодо держави. На думку О. М. Сича, вона передбачає, що в період посттоталітарної трансформації суспільства закономірним етапом становлення національної і демократичної держави є існування режиму національного авторитаризму (с. 259–298). Автор достатньо переконливо доводить обмежений характер української демократії, яка є олігархічною демократією, за визначенням С. Гантінгтона, а тому закономірно тяжіє до масових протестів (Майданів), спрямованих проти блокування соціальної мобільності – вертикальної і горизонтальної. Ведучи мову про зміни в програмних документах ОУН автор звертає увагу, що вже постанови Четвертого ВЗ ОУН-б з 1968 р. абсолютно в дусі класичної демократії стверджують: «В Українській державі буде триподіл влади: законодавча, виконавча і судова» (с. 263). Доречно у цьому контексті було б згадати рішення III Великого збору ОУН (серпень 1943 р.), які з однієї сторони зафіксували утвердження демократичних положень в програмних документах, і це в умовах збройного та ідеологічного протистояння з обома тоталітарними режимами. Звернення до його напрацювань важливе як свідчення реальної спроможності ОУН до сприйняття плюралістичної демократії за впливом на ідеологічні, теоретичні дискусії, не лише на післявоєнній еміграції, але й в сьогоденні.

У шостому розділі визначено концептуальні основи й специфіка раціонального націоналізму. Успішна трансформація революційного потенціалу сучасного українського націоналізму в раціональний, конструктивістсько-державотворчий значною мірою залежить від двох зустрічно спрямованих складників – запиту суспільства і держави на жертвних будівничих її національних основ та готовності самого націоналізму до інтелектуальної модернізації своєї сутності (с. 299-332). Слушні думки, та не прослідковується виразна спроможність ні інтелектуальна, ні політико-практична сучасного українського націоналістичного руху формувати, відповідати на цивілізаційні виклики.

Хоча потреба у цьому очевидна. С. Гантінгтон наголошував: «Соціальної революції, яка водночас не є революцією націоналістичною, бути не може. Зазвичай саме звернення до національних почуттів мобілізує велику кількість людей у політику і закладає основу для співпраці між міською інтелігенцією та селянськими масами» (Гантінгтон Семюел. Політичний порядок у мінливих суспільствах / пер. з англ. Тарас Цимбал. – К. : Наш формат, 2020. – С. 274.). Як бачимо, С. Гантінгтон розуміє суть політичних процесів, покликаних розширити межі свободи. Поза межами національної самоідентифікації складно переважній більшості забезпечити захист політичних, соціальних, особистих прав. Раціональність – абсолютно слухна ідея, власне сутнісного раціоналізму бракує сьогодні не лише Україні, але й світові загалом. Однією із складових новоєвропейського раціоналізму, якому ми завдячуємо багатьма соціально-економічними та культурними здобутками, є економічна свобода, яка знову перебуває у своєрідному стані феодальних обмежень (породженому глобалізаційними, технологічними, соціальними зсувами). У той же час, у дослідженні О. М. Сича новітні небезпеки для ринкової економіки виразно не артикулюються. Складається враження, що основний наголос зроблено на перерозподілі.

У цьому розділі проаналізовано етнополітичні відносини в теорії та практиці сучасного українського націоналізму. Українські націоналісти різних формацій в історії і в сучасній українській політиці вибудовували і вибудовують свою стратегію до представників інших націй залежно від ставлення до програмної мети українських націоналістів визволити українську націю з-під колоніального поневолення, побудувати власну національну державу й зберегти в ній національну ідентичність (с. 333-365). Варто погодитись з авторським застереженням, що етнічні меншини в Україні виглядають для колишніх метрополій привабливим і зручним інструментом реалізації своїх завдань на полі її внутрішньої політики. Можна припустити, що для цього їм і забезпечують матеріальну й організаційну підтримку (с. 343). Власне такий стан речей породжує вогнища напруги. Для

розуміння відношення організованого націоналізму до національної проблеми, варто згадати слова Ю. Вассияна, одного з ідеологів ОУН: «Сварливий, недовірливий, архаїчний українець розбиває кожну спробу на велику міру закроєного єднання і внівець обертає випадкові осяги геніяльних імпровізацій своїх велетнів» (Вассиян Ю. Степовий Сфінкс // Вассиян Ю. Твори. Том I. Суспільно-філософські нариси / Юліан Вассиян. – Торонто: «Євшан-Зілля», 1972. – С. 51). Немає замилювання своєю нацією, є вимога до здолання її вад – робота над її внутрішнім оздоровленням. Власне й іншим націоналістичним рухам необхідно засвоювати такі уроки українського націоналізму.

У восьмому розділі окреслено концептуальні складові зовнішньополітичної доктрини сучасного українського націоналізму: утвердження України як вирішального чинника східноєвропейського політичного простору; споріднена з нею концепція балто-чорноморської осі; ідея перетворення Російської імперії на національні держави; концепція Європи вільних національних держав; концепція «в Європу через Азію» та концепція просторової експансії (с. 366-406). Проблема майбутнього Росії має тяглість в націоналістичній традиції, яка відзначається стратегічним розумінням. Про відсутність будь-якої ксенофобії у поглядах організованого націоналізму свідчить ставлення до такого питання, як становище Росії після здобуття незалежності поневоленими імперією народами. «В будуччині етнографічна Росія буде значно краще та доцільніше розвивати своє господарство та культуру, бо не потребуватиме утримання великої армії та флоту, як також не буде витрачати великих засобів на озброєння, тому що позбудеться можливості проводити ту імперіалістичну політику, яка дорого коштувала, як російську націю, так особливо усі поневолені нею народи» (Богуш В. Питання господарської самовистарчальности Польщі, Росії та України / В. Богуш // Розбудова нації. – 1929. – Ч. 6/7. – С. 201). У свою чергу, характеризуючи зовнішньополітичну стратегію західних демократій автор підкреслює, що вони виступали із тактикою стримування радянської

агресії і не мали у перспективних планах розчленування СРСР на національні держави, а отже не передбачали існування незалежної України (с. 369). Слушні думки, які відповідають загальній політичній практиці. Вбачати у цьому чийсь злі наміри не варто. Необхідно взяти до уваги надзвичайний прагматизм зовнішньополітичних відносин, який суттєво різниться від декларованих гасел. Однією із новітніх ілюстрацій виступає імплементація Будапештського меморандуму.

Результати дисертаційної роботи представлені у висновках. Вони відповідають сформульованій меті та завданням, є повними, обґрунтованими, логічно послідовними та мають достатній науково-теоретичний рівень (с. 407–416).

Основні положення дисертації апробовано на міжнародних, та всеукраїнських наукових конференціях. За темою дисертації автором видано 33 наукових праць. Зокрема: 1 – індивідуальну монографію, 22 наукові статті, з яких 7 – наукові статті, опубліковані у фахових виданнях України, 11 – наукові статті, опубліковані у фахових виданнях України, що входять до міжнародних наукових баз, 4 – статті, опубліковані в наукових періодичних виданнях інших держав, 10 – в інших наукових виданнях.

Детальний аналіз автореферату дисертації дає змогу стверджувати, що його зміст відповідає основним положенням роботи, повністю відображає логіку дослідження, його основні результати та пункти наукової новизни. Автореферат оформлений відповідно до всіх вимог державного стандарту.

Ознайомлення з авторефератом та дисертацією О. М. Сича «Сучасний український націоналізм: політологічні аспекти трансформації парадигми», дає усі підстави стверджувати, що ця робота є цілісним, завершеним та оригінальним дослідженням, в якому представлений авторський підхід до розв'язання важливої та актуальної наукової проблеми. Основні положення дисертаційної роботи є логічними, послідовними, обґрунтованими та знайшли своє відображення в наукових публікаціях дисертанта. Дисертація оформлена згідно з усіма необхідними вимогами.

Позитивно оцінюючи дисертацію О. М. Сича вважаємо за доцільне висловити деякі критичні зауваження:

1. Є певні фактологічні розбіжності, які потребують уточнення та роз'яснення. Так, на с. 139 читаємо: Натомість група Д. Палієва 1927 р. покинула УНДО і створила партію «Фронт національної єдності» (ФНС), що позиціонувалася як «легалістична» альтернатива ОУН. З тексту випливає що це у 1927 р., а насправді – у 1933 р.
2. Викликає застереження твердження, яке не належить авторові, є цитатою, та ним не прокоментоване: «Здається очевидним, що галицькі і буковинські селянські націоналісти, чия генеза ідеології сходиться до хуторянської психології та історичного досвіду проживання у крайньому кутку Австрійської імперії на становищі відсталого національної меншості, мали створити цілком іншу картину світу, ніж націоналісти великих європейських міських центрів. Галицький менталітет, сформований за умов малих просторів і заснований на ньому галицький варіант українського націоналізму не припускають широкого просторового мислення (а як наслідок – широких експансіоністських планів)» (с. 157-158) Автор не пропонує власної інтерпретації таких ідей, що дає підставу думати, що він погоджується з такою думкою. Український націоналізм того часу характеризувався стратегічним баченням процесів. Зокрема часопис «Заграва», про який згадує О. М. Сич, кримську проблему сформулював таким чином: «Що ж до останнього, до земель, належних до України від оглядом стратегічним, то до них в першій лінії належить Крим, що є ключем до посідання України. ... Подібні території, яких втрата зробила би утопією всяку мрію про державну самостійність нації, очевидно не сміють бути від неї відділені, вони є інтегральною частиною України, яко на такі на них мусить бути розтягнута державна суверенність української республіки» (Заграва, 1924, ч. 14, с. 4.). Написано це було в далекому 1924 р., в умовах здавалось

безнадійних для стратегічних планів формування державних кордонів. Прикладів модерності розуміння політичних та історичних процесів, які досі зберігають актуальність, можна навести багато. Слушно було б згадати серед діячів ОУН Ю. Вассіяна чи О. Ольжича-Кандибу, докторів філософії Празького університету. У список можна включити десятки і сотні імен.

3. Не цілком зрозумілим є авторське розуміння формулювання: «Велика Соборна Україна» є не рудиментом історичної доктрини українського націоналізму, а відповідає новітнім геополітичним тенденціям (с. 157). Український націоналізм міжвоєнного періоду не підтримував концептів у стилі ідеї «Великого Китаю» чи «Великої Росії» чи чогось подібного. Український націоналізм першочергові зусилля зосереджував на формуванні суб'єктності особи і нації. Держава розглядалась як необхідний політичний інститут, спроможний це забезпечити, та не була самоцінністю.
4. Автор у параграфі 3.4. «Шляхи становлення сучасного українського націоналізму» (с. 158-170) надмірно деталізує групові та організаційні зміни в середовищі малочисельних націоналістичних організацій в 90-х рр. ХХ століття, фактично відволікаючись від аналізу світоглядної трансформації українського націоналізму в сучасних політичних та соціально-економічних реаліях.
5. На с. 199-200 автор дає характеристику ідеології мондіалізму. З тексту випливає, що цінності мондіалізму суперечні цінностям націоналізму. Варто чіткіше окреслити суперечності, виходячи із реальності глобалізаційних процесів.
6. Автор, ведучи мову про зовнішньополітичну доктрину сучасного українського націоналізму, пропонує при здійсненні зовнішньої політики України звертатись до таких категорій як історичні «імпульси», «зацікавлення», «інтереси», як «веління історії» (с. 379)

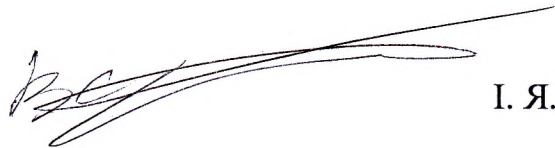
На нашу думку, необхідно чіткіше окреслити обставини, за яких подібні норми та цінності можуть трансформуватися у загальноприйнятну модель зовнішньополітичної діяльності.

Однак, висловлені зауваження жодною мірою не применшують наукової значущості дисертаційної роботи, обґрунтованості та новизни її результатів, а лише вказують на можливі напрями вдосконалення подальшої дослідницької діяльності дисертанта.

Отже, вважаємо, що дисертація Сича Олександра Максимовича «Сучасний український націоналізм: політологічні аспекти трансформації парадигми» є оригінальним, самостійним та завершеним дослідженням, основні положення та висновки якого характеризуються науковою новизною. Дисертація відповідає усім вимогам державного стандарту щодо докторських дисертацій, зокрема пп. 9, 10, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року (зі змінами) та паспорту обраної спеціальності (23.00.01– теорія та історія політичної науки), а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня доктора політичних наук за спеціальністю 23.00.01 – теорія та історія політичної науки.

Офіційний опонент:

доктор політичних наук, професор,
професор кафедри теорії та історії
політичної науки Львівського
національного університету
імені Івана Франка

І. Я. Вдовичин

Підпис І. Я. Вдовичина засвідчую
Вчений секретар

доц. Грабовецька О. С.